

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 4 Sayı: 2 Ağustos 2021

ss. 667-684

Makalenin Geliş
Tarihi
30/07/2021

Makalenin
Kabul Tarihi
29/08/2021

Yayın Tarihi
30/08/2021

LEYLÂ HANIM DÎVÂNİ'NDA LEYLÂLI GECELER

Sümeyye BİLEN¹

ÖZET

Divân şiirinde gece motifinin farklı kullanımları olmuştur. Şairler geceyi gamlı, gizemli olarak görüp sevgilinin saçının renginin gece gibi karanlık ve tuzaklarla örülü olduğunu söyleyerek geceye dair birçok benzetme yapmışlardır. Divân şiiri, âşıkların gece olunca dertlerinin artması ve sevgiliyle yapılan sohbetlerin daha ziyade geceye bırakılmasından dolayı gece vaktini önemli kılmıştır. Leylâ Hanım da gece motifini bu şekilde, Divân edebiyatı geleneği çerçevesinde ele almış; gece ve geceyle aynı anlama gelen kelimeleri mecazlar ve benzetmelerle ustaca kullanmıştır.

Bu çalışmada öncelikle Leylâ Hanım'ın hayatı ve edebi kişiliği hakkında bilgi verilmiştir. Akabinde divânında geçen gece ve gece ile aynı anlama gelen kelimeler örnek beyitler verilerek açıklanmış, şairin bu kelimelerle ifade ettiği anlatım izah edilip benzer manaya gelen şiirlere de yer verilmiştir.

Şair, "çok karanlık gece" anlamına gelen leylâ ismini şiirlerinde tevriyeli bir şekilde kullanarak söz sanatlarından yararlanmıştır. Çalışmada şairin divânı gece motifi üzerinden incelenip adının anlamı göz önünde bulundurularak geceye dair söylediklerinin divân şiiri geleneğiyle benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divân Edebiyatı, Leylâ Hanım, Gece, Leyl, Leylâ.

¹ Yüksek Lisans Öğr., Mersin Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., smyyb1n@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-8830-2454

NIGHTS WITH LEYLA IN THE LEYLA'S DIVAN

ABSTRACT

Night motif is a different use on divan literature. Poetrist seen nights mysterious and they says hair colour of darling is dark like night and arroud many traps. They similes a lots of about nights. Divan literature, lovers sadness increase and conversations whit darling mostly are prefare to hold on the night therefore nights timing become impotttant. Ms. Leyla handle divan literature tradition frame. She was a mastev while using nights and words similar meaning with night as el lason metaphor meaning.

Firstly, given information is about Ms. Leyla life and her literary personality. Ther after night and many word whit similer mining with nights such word give as sample couplets on her divan. Poetrist, explained whit these words expression with smilar meaning and gave peotry couplets, too.

Poetrist, used Leyla name on her poetry which that means very dark night to benefited from art of speech. Works of poetrist examine on divan night motif consideration meaning of her name said about night on divan literature tradition similars an different wanted to be intrudused.

Keywords: Divan Literature, Ms. Leyla, Night, Leyl, Leyla.

GİRİŞ

Edebî metinlerin dünyasına girip hakkıyla anlamak, yazıldıkları devrin kültür ve sanat anlayışını bilmekten geçmektedir. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden Leylâ Hanım'ın divânı 19. yüzyılda yazıldığı için inceleme yapmadan önce dönemin şiir anlayışına hâkim olmak fayda sağlayacaktır.

19. yüzyıl, Klasik şiirde, Şeyh Gâlip'ten sonra yenilik adına bir gelişme bulunmayan bir dönemdir. "Mahallî tarz" Nedîm'in şiirlerindeki gibi zarif bir şekilde olmasa da kullanılan üsluplar arasındadır. Ayrıca, tasavvuf bu dönem şairlerin de beslendiği önemli kaynaklardandır. "Sebk-i Hindî" üslubuna geçen dönemlere göre pek itibar edilmemiştir. Bu üslubu, klasik şiire bir yenilik getirme düşüncesiyle toplanan Encümen-i Şuarâ topluluğu tercih etmiştir. Bu asırda gazel sayısında bir azalma olurken kasidelerde bir artış görülmektedir. En az tercih edilen nazım şekli de mesnevidir. Bu dönemde değişen zihniyetten dolayı özellikle kadın şairlerin sayısında büyük bir artış olmuştur. Aralarında Leylâ Hanım'ın da olduğu yirminin üzerinde kadın şair

bulunmaktadır (Kartal ve Şentürk, 2012: 568). Dîvân edebiyatının bitmeye yüz tuttuğu bu son yüzyılında yaşayan Leylâ Hanım'ın şiirleri incelendiğinde, dönemi ve Dîvân edebiyatı geleneğini başarılı bir şekilde yansıttığı anlaşılmaktadır.

Leylâ Hanım'ın dayısı 19. yüzyılın önemli şairlerinden Keçecizâde İzzet Molla'dır. Mevlânâ medhinde yazdığı bir murabbada Leylâ Hanım'ın dedelerinin Konyalı olduğu bilgisine ulaşılır. Anne ve baba tarafından aydın, edebiyata âşinâ bir aile ortamı içinde yetişen Leylâ Hanım kendisi için gerekli bilgileri edinmiş, tahsilinin büyük kısmını dayısı İzzet Molla'nın vasıtasıyla tamamlamış ve onun öğrencisi olduğu ilgili kaynaklarda vurgulanmıştır. Keçecizâde İzzet Molla'yı üstadı olarak görüp bu ilk hocasına olan minnet borcunu asla unutmamıştır. Leylâ Hanım yazdığı şiirleri İzzet Molla'nın tashih ettiğini, onu velinimetini olarak gördüğünü ayrıca ifade etmiştir (Arslan, 2018:3-4).

Leylâ Hanım, Padişah II. Mahmud'a, Esmâ Sultan'a şiirler söylemiş, tarih kıt'alarında Padişah'ın kız çocukları Münire Sultan'ın ve Fatma Sultan'ın doğumlarına, Şehzâde Abdülmecid ve Abdülaziz'in sünnetlerine tarih düşürmüştür. II. Mahmud da Leylâ Hanım'ın kendisine sunduğu şiirlerden birisini bayatî makamında bestelemiştir. Sultan II. Mahmud'un kızı Atiye Sultan'ın doğumu için söylediği bir tarihte Leylâ Hanım dayısı ve aynı zamanda hocası olan Keçecizâde İzzet Molla'nın affedilmesini talep etmiştir (İspirli, 2007: 87).

Genç yaşta evlenmişse de geçinemediği kocasından, bir rivâyete göre bir hafta bir rivâyete göre de nikâh gecesi ayrılmıştır. Hassas ve ince yaratılışa sahip, hür düşünceli bir kadın olmasından dolayı evliliği sürdüremediği söylenir. Mevlevîliği benimsemiş olan Leylâ Hanım, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hakkında çeşitli methiyeler kaleme almış olup, şiirlerinde çağının en büyük Mevlevî şairi Şeyh Galib'in etkisi görülmektedir. İrticâlen şiir söyleyebilen Leylâ Hanım başarılı ve samimi münâcât, na't ve mersiyeler yazmışsa da asıl şöhretini şarkılarında ve gazellerinde yakaladığını söylemek mümkündür. Mürettep bir divâna sahip olan Leylâ Hanım geleneğe uyup eski ve yeni şairlere nazîreler söylemiş, tahmisler yapmıştır (Ünver, 2003: 157). Şairin beyitlerinde de onun hassas ve ince ruhlu karakterinin etkileri görülmektedir. Leylâ Hanım'ın kimseden çekinmeden söyleyeceğini rahat ifade eden biri olduğu "ne dirlerse disünler" (G.37-38) redifli gazelleri okununca daha iyi anlaşılmaktadır.

Leylâ Hanım'ın divânının sadece Ankara Milli Kütüphane'de 4 adet yazma nüshası vardır. Dîvânda "6 Kasîde, 3 Murabba, 5 Muhammes, 13 Tahmîs, 2 Müseddes, 3 Tesdîs, 1 Tesbî', 1 Müsemmen, 2 Tesmîn, 8 Terkîb-i Bend, 1 Tercî'-Bend, 55 Târih, 122 Gazel, 5 Müstezâd, 21 Şarkı, 5 Lugaz, 23 Rubâ'î, 7 Kıt'a, 4 Müfred" olmak üzere 19 farklı nazım şekliyle yazılmış 287 manzûme bulunmaktadır. Dîvândaki manzûmelerin toplam beyit sayısı 2354'tür. Leylâ Hanım 20 farklı aruz kalıbı kullanmıştır (Arslan, 2018:21-22).

1. Dîvân Şiirinde Gece

Leylâ Hanım Dîvânı'ndan yola çıkarak incelediğimiz gece, " güneş battıktan gün ağarınca kadar geçen süre, tün, şeb, gündüz karşıtı; bu süre içindeki karanlık; eğlence, anma vb. amaçlarla geceleri düzenlenen toplantı; gece vakti, geceleyin" (Türkçe Sözlük, 2005:737) anlamlarına gelmektedir. Arapça'da gece anlamını leyl ve leyle kelimeleri karşılamaktadır. Yine aynı dilde akşam anlamına gelen mesâ kelimesi vardır. Farsça'da ise şâm ve şeb kelimeleri gece anlamına gelmektedir. Bu kelimelerle yapılan pek çok tamlama mevcuttur. Bunlardan bazıları: leyl-i târik (karanlık gece), leyl-i serd (soğuk gece), leyle-i leylâ (çok uzun ve ıstıraplı gece), leyle-i hâmuş (susmuş gece), leyle-i bedr (ayın on dördüncü gecesi), leyle-i kadr (kadir gecesi), şeb-i arûs (düğün gecesi: Mevlânâ'nın vefat ettiği gece), şeb-i aşk (aşk gecesi), şeb-i deycür (karanlık gece), şeb-i yeldâ (yılın en uzun gecesi) misal olarak verilebilir (Develioğlu, 2012:633-1145).

Kur'an-ı Kerim'de gecenin huzur, sükûnet veistirâhat vakti, uykunun ise dinlenme (el-En'âm 6/96; Yûnus 10/67; el-Furkân 25/47; en-Neml 27/86; el-Mü'min 40/61; en-Nebe' 78/9-10) aracı kılındığı (Köse, 2001: 323-325) ifade edilirken, Dîvân şiirinde bu durum farklıdır. Âşığın geceleri uykusuz geçtiği için dinlenmesi mümkün değildir. Bu konu Gece ve Uyku" bahsinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca bazı geceler kutsal kabul edilmektedir. Cuma geceleri ve kandil geceleri bunlar arasındadır. Leylâ Hanım Dîvânı'nda kutsal gecelerden Kadir gecesine yer vermiştir.

Geceye dair oluşan bir takım yargılar mevcuttur. Karanlık olmasından dolayı üzüntü kaynağıdır. Bu üzüntü ve sıkıntıyı giderecek tek şey ise sevgilinin yüzüne benzeyen aydır. Bazen bulutlarla örtülü olduğu için karanlığı gideremez. Geceleri meclisleri aydınlatan şey ise sevgilinin yüzüne benzetilen mum ve meş'aledir. Gecenin kendine has özellikleri vardır. Oruçlunun orucunu açıp susuzluğunu gidermesi, bayramın müjdecisi olan hilâlin görülmesi, mehtâbın görülmesi sevilen şeylerdir ve beklenen bir zaman

dilimidir. Gece, gündüzü yenen bir asker gibidir. Gündüzler kavuşmak içinse geceler ayrılık vaktidir (Sefercioğlu, 2001:394). Gece vaktine yüklenen olumlu ve olumsuz manalara Leylâ Hanım da şiirlerinde yer vermiştir.

Dîvân şiirinde gece, karanlık sıfatıyla birlikte kullanılır. Sevgilinin saçları gece olur. Âşık geceleri sevgilisini düşünüp kederlenir, uyku uyuyamaz ve geceler boyu ağlar. Sohbetler ve eğlenceler geceleyin olur. Âşıkların gece boyu ağlayıp inlemesine şeb-i hicrân denir. Gece vaktinde etrafın görülmemesinden dolayı yol bulunmayışı, sokağa çıkma yasağının konması, yalnız başına yola çıkılmayışı geceleyle birlikte anılır. Sarhoş naraları ve köpek sesleri geceleyin duyulan seslerdir. Gece olunca elde fenerle gezilir, bekçiler sokakları denetler. Rüyalar geceleyin görülür. Cennette gece olmayacağına inanılır. Gece olunca mum yanar ve pervaneler döner (Pala, 2015:422). Dîvân şiirinde geceleyle ilgili oluşan bu yargılar, Leylâ Hanım'ın şiirlerine yansımıştır.

Geceleyle ilgili bazı inanışlar vardır. Bunlar arasında gece vakti aynaya bakmanın hoş karşılanmadığından bahsedilebilir. İhtiyar kadınlara göre, gece vakti aynaya bakan kimse uğursuzluk getirir. Sevdiğine kavuşmamak ve deli olmak bu uğursuzluklardan sayılabilir (Onay, 2016:183).

Bu çalışmada gece, leyl, leyle, leylâ, mesâ, şâm ve şeb kelimeleri incelenmiş; âşığın üzüldüğü geceler, mübarek geceler, vuslat gecesini ve şairin geceleyle ilgili benzetmeleri Dîvân edebiyatının âşık ve sevgili tipleri göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Gece gündüz, devamlı anlamına gelen; rûz u şeb, leyl ü nehâr, şâm u seher tabirleri ayrı bir başlık altında açıklanmıştır. Şairin gece ile ilgili teşbihleri, Dîvân edebiyatında yer alan benzer ve farklı kullanımları ayrıca belirtilmiştir. Leylâ Hanım'ın ismiyle bağlantılı olarak tevriye sanatına başvurması, ilgi çekici örnekler ortaya çıkarmıştır.

2. Leylâ Hanım Dîvânî'nda Âşığın Kederli Geceleri

2.1. Feryat ve İnleme İle Geçen Geceler

Gece vakti sevdaların daha fazla arttığı bir zaman dilimidir. Âşık geceleri sevgiliyi düşünüp kederlenir. Gece boyunca âh edip inler. Acınacak bir haldedir (Pala, 2015:422). Âşığın gecesini gündüzü aynıdır. Her daim sevgiliyi düşündüğünden uyku uyuyamaz. Nasıl ki hastaların bedenindeki ağrılar gece vakti artıyorsa aşk cinneti de geceleyin daha fazla etki eder ve âşık sabahlara kadar inleyip durur. Yeme içmeden kesilen, uyku uyuyamayan, gam ve kederle yaşayan âşık bu hale daha fazla dayanamayıp hastalanır (Şentürk, 2015:374). Âşığın bu durumuna karşı sevgilinin tavrı Tanpınar'ın "saray istiaresi" benzetmesi gibidir. Bir padişah gibi mütemadiyen sevilir fakat

sevmez. Bazen lütfedip ihsan eder ama daha çok cevr edip işkence eder (Tanpınar, 2012:28). Leylâ Hanım Dîvânı'nda da aynı durum söz konusudur. Âşık, geceleri hüzünlenip feryat etmektedir. Sevgiliyi düşünmeden rahat geçen bir gecesi olmamıştır.

Âşık, sevgiliyi sevdiği günden beri, onun Kâbe gibi görünen kapısında, bütün gece, sabahlara kadar inleyip durur. Dîvân şiirinde âşığın bu halleri alışıl gelmiştir. Sevgilinin mahallesi, kapısı Kâbe gibidir âşık için fakat o kapıya ayak sürmesi söz konusu değildir. İçinde bulunduğu duruma alışmış bunu bir kâr olarak görür:

Gice tâ subha kadar Ka'be-i kûyunda senin
Nâleler eyleme kârım seni sevdim seveli (G. 117/2)

Gece vakti her yer karanlık olduğundan “zulmet” kelimesiyle birlikte kullanılagelmiştir. Sevgilinin kederinden hasta olan âşığın geceleri taşıdığı hüzün gibi kapkaranlıktır:

Fikr-i zülfün 'aklımı yağmâya virdi ey perî
Leyle-i zulmetdeyim çeşmiñ gibi bîmâr iken (G. 92/3)

Âşığın geceleri her zamanki gibi feryatlarla geçer. Sabahlara kadar onun bu feryatları işitilir. Sevgili uğruna gamla, âhlarla dolan geceler âşık inlemeleri olarak anılır. Tabi onun bu inlemelerine sevgilinin kulakları kapalıdır, âşığı işitmez:

Nicoldı bendeñi la'liñle hâmûş itdigiñ demler
Gice tâ subha dek feryâdımı gûş itdigiñ demler
Sunup gâhice sahbâ-yı lebiñ 'uşşâka bî-teklîf
Gelür mi hâtıra her lahza mey nûş itdigiñ demler (Şarkı 6/1)

Tâ seher ez-gam-ı cânân im-şeb
Âh kerd 'âşık-ı nâlân im-şeb (G. 15/1)

Gice tâ subh olunca bî-karârım
'Aceb itmez misiñ efgânımı gûş (G. 46/2)

2.2. Gece ve Uyku

Dîvân şairleri Farsça'da uyku, rüya demek olan “hâb” kelimesini ziyadesiyle kullanırlar. Şiirlerinde hâb-ı adem (ölüm uykusu), hâb-ı câvid (ebedî uyku), hâb-ı ecel (ölüm uykusu), hâb-ı gaflet (gaflet uykusu), hâb-ı girân (ağır uyku), hâb-ı nâz (naz uykusu, cilve ile kendini uykuda gösterme), hâb-ı nâz-ı yâr (sevgilinin naz uykusu), hâb-ı nûşin (tatlı uyku), hâb-ı pür-ıztırâb (ıztırâplı uyku), hâb-ı râhât (dinlenme uykusu) gibi tamlamalara yer verirler (Devellioğlu, 2012:347). Leylâ Hanım da daha çok “hâb-ı râhât” tamlamasını kullanmıştır.

Gece vakti dinlenip uyumak içindir. Fakat Dîvân edebiyatındaki âşık için bu durum farklıdır. Sürekli sevgiliyi düşünmekten âşığın gözüne uyku girmez. Leylâ Hanım şiirinde de benzer durumlar söz konusudur. Âşığın bütün vakti, sevgiliyi düşünüp hayal ederek geçmektedir. Ne rahatı kalır ne de rahat edecek bir uykusu.

Dîvân şiirinde âşık sevgiliye yaklaşamaz, ondan en ufak bir iltifat dahi alamaz. Kederinden gece uyku uyuyamaz. Sevgiliye kavuşmak zaten bir hayaldir. Rüyalarda bile vuslat yoktur ona. Leylâ Hanım da şiirlerinde, diğer şairler gibi bu geleneği sürdürmüştür. Fakat aşağıdaki beyitte farklı bir kullanımı tercih etmiştir. Âşık, sevgilinin amber gibi kokan saçlarını rüyada dahi olsa koklama bahtiyarlığına erişmiştir. Âşık bu gece hem uyuyabilmiş hem de çok güzel bir rüya görmüştür. Şair, pek görülmeyen bu durumdan bahsederken Dîvân edebiyatı geleneğinden farklı bir yaklaşımla ne derlerse desinler diyerek, adeta meydan okuyor. Leylâ Hanım “ne dirlerse disünler” redifli iki gazeliyle düşüncelerini açık ve rahat bir şekilde ifade etmiştir. Ayrıca bu beyitlerde onun hür tabiatının yansımaları görülmektedir:

‘Anber gibi kâküllerini bir gice ‘âşık
Şemm eyledi rü’yâda ne dirlerse disünler (G.37/2)

Vefasız yar, âşığa biraz yakınlık duysa da bunu unuttur. Kavuşmaktan bahsetmez. Âşık için unutulansa dinlenmek için en temel ihtiyaçlardan biri olan uykudur. Âşığın geceleri hep gam ve kederle geçer, rahat bir uyku görmez:

Vaslına dâ’ir yine hiç açmaz oldı sohbeti
Bî-vefâ kâfir unutmuş gibi eski ülfeti
Dil ferâmüş eyledi hayretle hâb-ı râhatı
Giceler Leylâ bu gamla terk-i hâb itdiñ yeter (Şarkı 19/5)

Âşık uyusa bile rüyasında sevgilinin ona iltifat etmediğini görür. Bu yüzden ne rahat bir uyku ne de güzel bir rüya vardır ona. Gerçek yaşantıda çektiği azabı bu defa rüyasında görür:

Bir şeb rü'yâda gördüm ben rakîb-i dîv-etvârı
Kucagında uyutmuşdı baña nisbetle dildârı
Mu'azzeb itmede rü'yâda olsun 'âşık-ı zârı
Eyü ma'nî değil yanında gördüm düşde agyârı
Egerçi korkulu rü'yâ soñını hayra yormuşlar (Tahmis 13/2)

Bir nigâh itmeyüp üftâdeñe geçdiñ gitdiñ
Hâtırım kaldı saña togrısı rü'yâda bu şeb (G.10/4)

2.3. Gece ve Âh

Âh, şiir geleneğinde âşıklık belirtilerinin ilkinden sayılır. Âşığın gönlünden göklere doğru yükselen bir dumana benzetilir. İçinde kıvılcım ve ateş olduğu düşünülduğünden gece karanlığında giderken yol gösteren meşale gibidir. Kayan bir yıldız, keskin bir bıçağa benzetilir. Gam gecesinde yanan bir kandil ve mum gibidir (Şentürk, 2015:162-168). Âşık gece vakti hüzünlenip dertlendiğinden onun bu âhları da daha ziyade gece vakti artar.

Âşık, sevgiliye kavuşamadığı ve ona olan aşkıdan dolayı bazen gece bazen de gece gündüz üzümlüp âh eder, inleyip, ağlayıp feryat eder. Gecenin karanlığında gekeyüzünü aydınlatan yıldızları görünce sevgiliyi hatırlar:

Yanup 'aşkıñ ile şeb-tâ-be-seher âh itdim
Fikr-i hâliñle sayup encüm-i seyyâreleri (G. 110/2)

Bilindiği üzere mum ve onun gibi etrafı aydınlatıcı şeyler gece vakti yanar. Gündüz karanlık olmadığı için bunlara ihtiyaç duyulmaz. Kelebekler de ışığa doğru gelir. Dîvân şiirinde pervane aşkı temsil eder. Mumun etrafında dönen kelebekler gibidir âşık. Şair de günlük hayatta yaşanan bu durumu kendi hâliyle özdeşleştirir. Pervane sadece gece vakti ortaya çıkıp yanar o ise, gece gündüz aşkın ateşiyle âh edip yanar:

Ben yandım 'aşkın âteşine gice gündüz âh
Pervâne dahi gice yanar rûz u şeb değil (G. 70/3)

Sevgili, âşîğın gece boyunca ettiği âhlarını duymaz. Onun bu âhları dünyayı siyaha boğacak kadar etkilidir. Âşık da bu durumu ona iletmesi, kendi halinden sevgilinin haberdar olması için Allah'a dua eder. Fakat sevgili bilmekte ve kayıtsız kalmayı tercih etmektedir:

Giceler itdigim âh itmedi âgâh seni
Âh u feryâddan âgâh ide Allâh seni (G. 120/1)

Didi dildâr görüp âh-ı derûnum bu gice
Yeter ahvâliñi 'arz eyleme Leylâ bilürüm (G. 84/6)

Dünyâyı dūd-ı âh ile itsem nola siyâh
Leylâ'yı şimdi yakdı bu nâr-ı harâret âh (Mersiye 4/29)

2.4. Gece ve Vuslat Umudu

Dîvân şiirinde âşık, geceler boyunca sevgiliye kavuşma hayalini kurar. Sevgiliye genellikle gece vaktinde kavuşmak ister ve bundan dolayı geceleri sürekli ona hasretle geçer. Sevgili ise âşîğa iltifat etmez ondan bir bakışını bile esirgemektedir. Fakat aşağıdaki beyitte farklı bir durum söz konusudur. Âşık sevgiliyi hüzünler evi olarak nitelendirdiği evine davet etse onun icabet edeceğini söylemektedir. Dîvân şiirinde âşîğa yüz vermeyen sevgili burada, âşîğın evine gidebilecek kadar farklı bir hâle bürünmüştür. Şair burada, Dîvân şiiri geleneğinin dışına çıkarak farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Leylâ Hanım akşam (ahşam) kelimesini sadece bu beyitte kullanmıştır:

İtsem o mehi külbe-i ahzânıma da'vet
Eylerdi icâbet
Bir olmayacak yerde mi ahşamladı ol mâh
Subh olmada eyvah (Müstezat 5/4)

Sevgili, âşîği kavuşma vaadiyle oylar. Buna inan âşık gece sabaha kadar onu boşuna bekler, her zamanki gibi ay yüzlü sevgili teşrif edip geceyi aydınlatacağına âşîği oyalayıp durur:

Vasl ümmîdiyle o meh-rû oyalandırdı beni
Gice tâ subha kadar nâfile yandırdı beni (G.116/1)

Utanmaz ağyar her gece sevgilinin vaslına mahrem olur. Âşîğın payına düşen ise sadece sevgiliye kavuşma hayaliyle sabahlara kadar ağlayıp inlemek olur.

Sevgiliye kavuşma hayalini kurarken bile ağlayıp feryat eder zira umudu kalmamıştır artık:

Ben nigâh eyleyemem togrısı rüsvây rakîb
Her gice mahrem olur vaslına hiç 'âr itmez (G.43/4)

Vaslîñ itdikçe tahayyül gülşen-i endîşede
Tâ seher feryâd u zârım çün hezâr itdim bu şeb (G.11/2)

3. Gece ve Saç

Saç, Dîvân şiirinde en fazla kullanılan güzellik unsurlarındandır. Perişan, dağınık ve uzundur. Âşığın aklını başından alır. Saçtaki koku bazen kendinde mevcuttur bazen de dışarıdan gelen bir sebeptendir. Anber ve misk kokuları bile sevgilinin saçından daha güzel kokmaz. Bu kokuyu rüzgâr âşığa götürür. Saçın rengi siyahtır. Renginden dolayı gece, leylâ, leyl, şâm, duman, Hindistan, küfr ve kâfir gibi unsurlarla birlikte anılır. Misk, anber, nâfe ve reyhân gibi güzel kokuludur. Şekil yönünden mâr, ejderhâ, akrep, câdû, sünbül, kalem, ebr ve tâvusa benzetilir (Pala, 2015: 384-385).

Dîvân şiirinde sevgilinin yanakları gündüz (rûz), saçları da gece (şeb) ile birlikte anılır. Rüzgâr, sevgilinin gül kokulu saçını, gece vakti, âşık için getirir. Şair gece ile sevgilinin saçını bir arada kullanır. Leylâ Hanım, sevgilinin saçını ve “çok karanlık” anlamına gelen leylâ kelimesini bir arada kullanarak divan edebiyatında kabul gören sevgilinin saçının siyahlığına vurgu yapmıştır.

Dîvân şiirinde rüzgâr haber ulaştıran postacı gibidir adeta. Bu beyitte de rüzgâr sevgilinin gül gibi kokan saçının kokusunu âşığa ulaştırır. Âşık gece vakti aldığı bu kokuyu yâd eder:

Lutfî var olsun ki geldi sûy-ı dilberden sabâ
Yâd-ı zülf ile yine aldım bu şeb büy-ı gül-âb (K. 2/15)

Dîvân edebiyatında sevgilinin saçları siyahtır. Gece de karanlık olduğu için siyah renginden dolayı saçla ilişkilendirilir. Ayrıca şair, saçları leylâ diyerek, Leylâ ile Mecnun hikâyesine de gönderme yapar:

Bu meydân-ı mahabbet içre bak ey saçları leylâ
Seniñle mâ-cerâmız Kays u Ferhâd'ı unutturdu (G. 114/2)

Âşık, sevgilinin güneşe benzeyen yüzünü ve gece gibi karanlık, siyah olan saçlarını andıkça ne gecesi kalmıştır ne de gündüzü. Gece ve gündüz mefhumları birbirine karışmıştır.

Mâh-rûyuñla şeb-i zülfüñi yâd itdikçe
Bilemem leyli ü nehârim seni sevdim seveli (G. 117/7)

Sevgilinin gece karanlığına benzeyen siyah saçını ve sevgiliden ayrı kaldığı için bahtsız oluşunu düşünen âşık daha çok kederlenir ve onun âhı dünyayı karanlığa boğar. İçinde yaşadığı gece karanlığın dūd-ı âhıyla her yere sirâyet etmesini ister. Şair bu beyitte “zülf-i şeb-rengiñ, baht-ı siyâh ve târ (karanlık)” kelimeleriyle gece rengi arasında bir uyum yakalamıştır. Gece vaktine yüklenilen olumsuz durum bu çağrışımlarla daha bir katmerlenir:

Zülf-i şeb-rengiñle bu baht-ı siyâhım yâd idüp
Dūd-ı âhımla yine dünyâyı târ itdim bu şeb (G.11/8)

Ay parçasına benzeyen sevgiliyi bulutlar gizler. Onun gece gibi karanlık saçları yüzünü kaplar. Şair gökyüzünde cereyan eden bu olayı sevginin güzellik unsurlarından yüz ve saç benzetmesiyle ifadelerine renk katmıştır:

Ben sehâb içre ararken gice meh-pâreleri
O siyeh zülfi gelüp aşdı yine karaları (G. 110/1)

Tarayup zülfüñi meh-rûyına gel itme nikâb
Şeb-i zulmetde kalur âdem eger çıksa sehâb (G. 9/1)

4. Gece ve Meclis

Şiirlerde daha çok bezm olarak geçen eğlence meclisi; sevgili, sâki, mutrip, gazelhân ve içkinin olduğu bir yerdir. Zamanına göre evlerde, meyhânelerde, mecazen de tekkelerde yapılır. Sabahlara kadar süren bu bezmin yerine ayş u işret tabiri de kullanılır (Pala, 2015: 71). Halife ordusu ve diğer İslam devletleri hizmetinde olan o devirde çok moda olmuş Türk gulâmları aynı zamanda eğlence meclislerinde yaptıkları sâkilik görevlerinden dolayı aranan kişiler olmuşlardır. Alımlı endamları, çekik ve mânâlı gözleri, uzun saçlarıyla Arap ve Fars edebiyatına yeni bir sevgili imajı oluşturmuşlardır (Akün, 2013:136-135). Bunlar eğlence meclislerinin baş tacı olmuşlardır. Bu eğlence meclisleri daha ziyade gece vakti kurulur. Sevgilinin teşrifine göre âşık açısından eğlenceli veya gamlı geçer.

Leylâ Hanım Dîvân şiirindeki meclis tasavvurunu kullanmıştır. Mevleviliği benimsediğinden eğlence meclisinden bahsederken Mevlâ'nın irfan meclisinden de söz eder. ²

Âşık, sevgilinin eğlence meclisine gelmesini çok ister. Yüzüne hasret kaldığı sevgili teşrif ederse, çaresiz âşık ihya olur. Şair, sevgilinin dudağı ile şarabın rengi arasında bir uyum yakalayarak, onu meclisin tamamlayıcısı görmektedir:

Teşrîf idüp eyle bu gice bezmimi ihyâ
Üftâdeleriñ rûyuña hasretdir efendim (G. 80/2)

Yâd-ı rûyuñla idüp meclisi âmâde bu şeb
Şevk-i la'liñle sebûda kızarur bâde bu şeb (G.10/1)

Kötü çehreli ağyar, sevgiliyi meclisine davet eder. Âşık bu sözlerden hoşlanmadığı için bu durumun daveti duyan herkesten uzak olmasını temenni eder:

Dimiş agyâr-ı bed-çihre o şûha bezme gel bir şeb
Bu nâ-hoş sözleri gûş eyleyenlerden ırag olsun (G. 91/4)

Âşık, bir nazarıyla kan döken sevgilinin verdiği bu eziyeti, cefayı bir kenara bırakıp meclise gelmesini ister. Tenha bir gece vakti davet ettiği sevgiliyle başa olmak ister:

Kâr eyledi cevriñ dile ey gamzesi hûn-hâr
Gel olma cefâ-kâr
Gel meclise zevk eyleyelim bir gice tenhâ
Bir sen biri Leylâ (Müstezat 2/5)

5. Kadir Gecesi

Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde Kadir gecesine verilen ehemmiyet Müslüman toplumlarda özellikle Osmanlılarda Kadir gecesinin diğer kandillere göre büyük ilgi görmesine, sosyal hayata yansımaya, örf ve âdetlerin zenginleşmesine vesile olmuştur. Kadir gecesinin Dîvân şiirinde "leyle-i Kadr, şeb-i Kadr, şâm-ı Kadr" gibi terkiplerde gerçek ve mecâz anlamlarıyla ilgili kullanımları vardır. Kadir, "kıymet" anlamına gelen kadr kelimesinden

² g. 4/8

türemiştir. Dîvân şairleri de çok değerli olan geceler için “kadr” kelimesini kullanarak çeşitli söz sanatlarını kullanmışlardır. (Uzun, 2001:125-127). Âşık sevinse veya tövbe etse her gecesi Kadir gecesi gibi kıymetli olmaktadır. Leylâ Hanım beyitlerinde bu gecedan bahsederken genellikle gündüzü için de bayram benzetmesini yapmıştır. Şair üç beyitte “Kadir gecesi” kullanıma yer vermiştir.

Bezmiñde nedîm olsa sezâ togrısı Cem-şîd
Hep kullarıññ gicesi kadr oldı günü ‘îd
Tâ magribe cân atdı hemân reşk ile hurşîd
Mes‘ûd ola şâhım saña bu sûr-ı hümâyûn (Şarkı 1/4)

Hatâlardan idüp mahfûz evlâd-ı kirâmıyla
Şebin Kadr eyleyüp her rûzını Mevlâ ide a’yâd (Tarih 23/12)

‘Ahd-i ‘adl-i devletiniñ her şebi Kadr-i sa’îd
Rûz-ı firûz-ı hümâyûn-himmeti ‘îd-i cihân (K. 3/6)

6. Leylâ İsmi

Leylâ Hanım mahlas kullanmayı tercih etmemiştir. Bazı Dîvân şairleri gibi şiiirlerinde ismini zikretmiştir. “Çok karanlık gece” anlamına gelen ismini tevriye sanatında başarılı bir şekilde kullanmıştır. Ayrıca “kara baht ve “rûy-i siyeh (kara yüzlü)” tamlamalarını geceyle birlikte kullanarak, bu vakte yüklenilen olumsuz anlamı ve siyah rengiyle bir uyum sağlamıştır.

Sevdiği ‘arz-ı cemâl eyler ise Leylâ'ya
Bunu bil haşre kadar bahtı siyâh olmaz imiş (G. 48/5)

Rûy-ı siyehin sürdi bu Leylâ der-i Hakk'a
Gam mı çekeriz açmasa sûfi bize bir bâb (G.12/5)

Dünyâyı düd-ı âh ile itsem nola siyâh
Leylâ'yı şimdi yakdı bu nâr-ı harâret âh (Terkîb-i Bend 4/29)

Şair, Leylâ İle Mecnun mesnevisindeki kahramanlardan Leylâ ve Mecnun’a şiiirlerinde yer vermiştir. Kelime anlamı “çok karanlık gece” olan leylâ ismini kullanarak bu mesneviye ve özellikle mesnevideki kadın kahraman olan Leylâ'ya gönderme yapmıştır.

Leyâl-i gamda yâd itdikçe ben ol kadd-i şimşâdı

Unutdurdı fesânem kıssa-i Mecnûn u Ferhâd'ı
 Gören hayretde kaldı 'âşık-ı mecrûh u nâ-şâdı
 Şerâr-ı nâr-ı âhımla sipihriñ tâs-ı pûlâdı
 Döner her dem belâ bezminde câm-ı zer-nişânımdır (Tahmis 4/4)

Biz dahi Şem'î-i merhûma idüp pey-revlik
 Yanarız her gice Leylâ gibidir şöhretimiz (G.42/5)

Görseydi benim sevdiğimi bir gice Mecnûn
 Leylâ için olmaz idi ahvâli diger-gûn (G. 83/1)

Leyâl-i gamda kayd-ı kâkülüñle tâ-seher ey mâh
 Nice demdir fesânem rûh-ı Mecnûn'ı uyutdurdı (G. 114/3)

7. Zamanın Sürekliliği Açısından Gece

Divân şiirinde, bir zaman dilimi olan gece için, Arapça gece anlamındaki leyl, leyle, şeb; akşam yerine ise genellikle mesâ, şâm kelimeleri kullanılmıştır. Zamanın sürekliliği vurgulanmak amacıyla gece gündüz, rûz u şeb, leyl ü nehâr, şâm u seher gibi birbirine zıt olan kavramlar birlikte kullanılarak şiirlerde yer almıştır (Yıldız, 2004:31-32; Aktaran: Batislam, 2016:344).

Leylâ Hanım Divânı'nda; rûz u şeb, rûz u şebân, leyl ü nehâr, subh u mesâ, şâm u seher, gice gündüz kavramlarına çok yer vermiştir. Sürekli, devamlı anlamının kullanıldığı toplam 50 beyit mevcuttur. Şair, padişahın kendisine; zaferlerle sonuçlansın diye yapılan fetih savaşlarına; ölen birine gece gündüz dua eder. Kafir olan ağyara ve yeziye de beddua eder:

Yerde yatdıkça peder şâh-ı cihân sag olsun
 Gice gündüz dil-i mahzûna budur hayr-du'â (Kaside 1/16)

Âşığın sadece bir gecesi değil her gecesi kanlı gözyaşı dökmekle, feryatla, ağlamakla ve gamla geçer:

'Arz-ı didâr eyle de bigâneye leyl ü nehâr
 'Âşık-ı bî-çâreler kan aglasun lâyıkmı bu (G. 96/4)

Âşık sevgilinin yüzüne hasret kaldığı için sabah akşam âh eder. Onun bu hallerine sevgili her zamanki gibi bigâne kalır. Tek bir nazarını bile esirger:

‘Âşık-ı zârîna bir kerre nazar kıl cânâ
Hasret-i rûyuñ ile âh iderim subh u mesâ
Neyleyim sende de âsâr-ı vefâ yok kat‘â
Ben usanmam gözümün nûrı cefâdan ammâ
Ne kadar olsa cefâdan usanur cândır bu (Tahmis 6/3)

Âşığın meclisi devamlı hüzünle geçer. Sevgili ağyarla vakit geçirip eğlenirken âşık gam meclisinde kanlı gözyaşını şarap eyler:

Sen safâ itdikçe ‘ömrüm rûz u şeb agyâr ile
Ben iderdim bezm-i gamda eşk-i pür-hûnum şarâb (G. 13/3)

Âşık gece gündüz sevgiliye kavuşma hayali kurar. Bunun mümkün olmadığını bildiği için rahat bir uyku haramdır ona. Âşık derdiyle bir dakika dahi rahat edemez:

Bir dakîka kalmadı ‘aşkıñla hâb u râhatım
Gice gündüz fikr-i vaslîna geçer her sâ‘atım (G. 86/1)

SONUÇ

Dîvân edebiyatında gece motifi genellikle olumsuz manada kullanılmıştır. Geceler âşık için gamlı, hüzünlü ve uykusuzlukla geçen bir zaman dilimidir. Kavuşma hayali kuran âşığın payına hep hüzün düşmektedir. Gecenin siyah rengi ve tuzaklarla örülü olması sevgilinin saçlarında tezâhür etmiştir. Leylâ Hanım’ın şiirlerinde de Dîvân şairlerinin geceyle ilgili bu kullanımları benzerlik göstermektedir. Sevgilinin yüzünü örten siyah saçları, gökyüzünde ayı örtüp ortalığa karanlığa boğan bulut gibidir. Gökyüzündeki unsurlarla sevgili arasında benzetmeler yapan şair bir beyitte de gece vakti ortaya çıkan pervanelerden söz edip günlük hayattan kesitler sunmaktadır.

Şair “zülf-i şeb-rengiñ, baht-ı siyâh ve târ (karanlık)” kelimelerini kullanarak gece rengi arasında bir uyum yakalayıp bu vaktin olumsuz havasını ziyadeleştirmiştir. Leylâ Hanım vuslat ve uyku bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde açıkladığımız geceye dair bazı beyitleriyle Dîvân edebiyatı geleneğinin dışına çıkarak farklı kullanımlar sergilemiştir. Gecelerini gamlı geçiren âşık bir gece rüyasında sevgilinin saçını koklama bahtıyarlığına erişmiştir. Bir gece de sevgiliyi evine çağırıp davetine icabet edeceği düşüncesiyle mutlu olmuştur. Âşığa iltifat dahi etmeyen sevgiliden beklenmeyen bir davranıştır bu. Mübarek gecelerden olan Kadir gecesi ise olumlu anlamda kullanılan gecelerdendir. Bu

yüzden şair, dua ettiği kişi için gecesini kadr, gündüzü de 'id temennisinde bulunmuştur.

Karanlık gece anlamına gelen ismini tevriye sanatıyla başarılı bir şekilde kullanan Leylâ Hanım, Leylâ ile Mecnûn mesnevisindeki kadın kahraman olan Leylâ'ya da göndermeler yaparak ifadelerine renk katmıştır.

Leylâ Hanım "nehâr" ile birlikte kullandığı "leyl" kelimesine çokça yer vermiştir. Şair dîvânında; sürekli, devamlı anlamına gelen "rûz u şeb, rûz u şebân, leyl ü nehâr, subh u mesâ, şâm u seher, gice gündüz" sözcüklerini 50; gice kelimesini 45; şeb (şeb redifliler hariç) 26; akşam manasına gelen ahşam kelimesini ise bir yerde kullanmıştır.

Leylâ Hanım'ın gece motifi üzerinden incelediğimiz dîvânında, Dîvân şiiriyle benzer ve farklı kullanımları araştırıldı. Genellikle Dîvân şiiri geleneğine sadık kalan şairin, yer yer farklı ifadeleri de olmuştur.

KAYNAKÇA

ABBASOĞULARI, Gülcan (2013). *Leylâ Hanım Dîvânı'nın Dini ve Tasavvufî Açından Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

AKÜN, Ömer Faruk (2013). *Divan edebiyatı*. İstanbul: İSAM Yayınları.

ALTUN, Kudret. *Hüsn ü Aşk'ta Gece Nur-ı Siyahtan Aydınluğa*. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fsmiadeti/issue/6487/85868>, (E.T.:20.11.2020).

ARSLAN, Mehmet. (2018). Leylâ Hanım Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78354/divanlar.html>, (E.T.:15. 11. 2020).

BATİSLAM, Dilek (2014). "Mîhrî Hatun Dîvânı'nda Gece ve Gece Gazelleri". XXVII. Uluslar arası KIBATEK Edebiyat Sempozyumu (Haz: Metin Turan; Cem Ersever). Ankara: KIBATEK Yayınları. s.s.155-168.

BOZTOPRAKLI, Gülsüm Funda (2017). *Divan Şiirinde Gece (XV.-XVI. yüzyıl)*. Yüksek Lisans Tezi. Çağ Üniversitesi, Mersin.

DERDİYOK, İbrahim Çetin (2008). “Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'nda Gece”. *Yakın Doğu Üniversitesi, I. Uluslararası Türk Dünyası Şair ve Yazarları Sempozyumu, Fuzûlî'nin Türk Kültür ve Sanat Dünyasındaki Yeri, Bildiriler Kitabı*. (Ed: Ömer Yaraşır, Mustafa Yeniasır, Selma Korkmaz). Lefloşa KKTC: Yakın Doğu Üniversitesi Basımevi, s.s.33-55.

DEVELLİOĞLU, Ferit (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

GÜMÜŞ, Mustafa Yunus (2020). *Nedîm'in Şiirlerinde Gece*. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı:20, s.s. 217-239.

İNAL, Mahmut Kemal (1969). *Son Asır Türk Şairleri, II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

İSPİRLİ, Serhan Alkan (2007). *Kadın Divan Şairleri ve Geleneğin Uzantısı*. Ankara: Salkımsöğüt Yayınları.

KARTAL, Ahmet; Şentürk, Ahmet Atilla (2012). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

KARAMAN, İbrahim (2019). *Leylâ Hanım Dîvânı'nın Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

KÖSE, Saffet (2011). “*Teheccüd*”. İslam Ansiklopedisi C.40, s.s.323-325.

ORHANOĞLU, Hayrettin (2011). “*Ask Mesnevilerinde Şimdiki Zaman Algısı*”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:6, s.s.149-176.

ONAY, Ahmet Talât (2016). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Haz: Cemal Kurnaz), İstanbul: Kurgan Edebiyat Yayınları.

PALA, İskender (2015). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.

SEFERCİOĞLU, M. N. , (2001), *Nevî Divanı'nın Tahlili*, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (2015). *Osmanlı Şiri Kılavuzu*. İstanbul: OSEDAM Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (2012). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Dergâh Yayınları.

TANYERİ, Mehmet Ali (1999). *Örnekleriyle Divan Şirinde Deyimler*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Türkçe Sözlük, (2005) ,10. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÜNVER, İsmail (2003). “*Leylâ Hanım*”. İslam Ansiklopedisi. C.27, s.s.157.

UZUN, Şerife. (2015). *Klasik Türk Şirinde Şeb-i Yeldâ*. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı:34, s.s.353-370.

UZUN, İsmet Uzun (2001), “Kadir Gecesi”. İslam Ansiklopedisi. C.24, s.s.125-127.